

(‘Boendale of ‘Antwerpse School’? Over het auteurschap van *Melibeus* en *Dietsche Doctrinale*’) geeft Jo Reynaert inhoudelijke (met name ook ideologische) en stilistische argumenten voor de toeschrijving van de twee laatstgenoemde teksten aan Boendale, zodat alleen de vraag of hij de *Sidrac* schreef open blijft.

De discussie of de Antwerpse School niet toch een eenmansbedrijfje was, vormt zo het kader voor artikelen over de historische context van het literaire bedrijf (R. van Uytven, ‘Het Antwerpen van Jan van Boendale’), over de literaire context (Geert Warnar, ‘Dubbelster of tegenpolen? Boendale en Ruusbroec in de Middelnederlandse letterkunde van de veertiende eeuw’), over de geleiding van tekst en betoog (Miriam Piters, ‘De inhoudsopgaven in Boendales *Der leken spiegel*’ en Wim van Anrooij over ‘poenten’), over het thema rechtspraak (Jacoba van Leeuwen, ‘Balancerend tussen strengheid en barmhartigheid’), over de beschikbaarheid van een Italiaanse bron (Sabrina Corbellini, ‘Albertanus van Brescia in de Nederlanden’) en over familieboeken (door Anneke B. Mulder-Bakker).

Het boek heeft het gebruikelijke NCLM-format, maar zit gelukkig wat steviger in de band dan eerdere delen en heeft dit keer een fraaie miniatuur van Antwerpen, compleet met de handen, op het omslag. De noten staan weer na alle bijdragen en worden gevolgd door één gezamenlijke bibliografie (met een overzicht van de elektronische media) en een uitgebreid register. De keuze voor de plaatsing van de noten is begrijpelijk en verhoogt de leesbaarheid van de stukken, maar heeft als nadeel dat de inhoudelijke aanvullingen, bekentenissen (zie p. 167, noot 17) en bespiegelingen, die toch heel wat van de auteurs (Van Anrooij, Piters, Mulder-Bakker, Reynaert) in hun noten stoppen, wel erg uit het zicht verdwijnen.

De bundel heeft in Antwerpen en Boendale stevige thematische lijnen, leest prettig en is in de verscheidenheid van de artikelen een overtuigend bewijs van de vruchtbaarheid van het Vlaams-Nederlandse onderzoek naar de laatmiddeleeuwse stadsliteratuur en -cultuur.

Frank Brandsma

Aan de vruchten kent men de boom: de boom in tekst in beeld in de middeleeuwse Nederlanden/ red. Barbara Baert en Veerle Fraeters; woord vooraf van Herman Pleij. – Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2001. 294 p. : ill.; 24 cm.- (Symbolae Facultatis Litterarum Lovaniensis. Series B; vol. 25.)
ISBN 90 5867 137 2. Prijs € 39,50

Aan de vruchten kent men de boom is een boek dat past binnen de tendens in de medioneerlandistiek om interdisciplinair werkzaam te zijn. Vanuit verschillende vakgebieden wordt het universele boommotief in de middeleeuwse Nederlanden belicht. Aan het boek hebben twaalf specialisten meegewerkt, afkomstig uit Vlaanderen en Nederland. De bundel heeft als doel om ‘het spectrum van het middeleeuwse boommotief zo compleet en zo specifiek mogelijk [te] belichten’, zo staat in het inleidend hoofdstuk geformuleerd. Van specifieke belichting is zeker sprake. De boom geeft aanleiding tot het bespreken van zeer uiteenlopende onderwerpen als mystiek, Bourgondië, alchemie, meifeesten, ’s-Hertogenbosch, heksery en minne. In vrijwel elke bijdrage wordt gebruik gemaakt van zowel tekst- als beeldmateriaal.

Het boek bevat de volgende bijdragen. Na een woord vooraf door Herman Pleij en een inleidend hoofdstuk door Baert en Fraeters, begint Barbara Baert met het artikel ‘*Totten paradise soe sult ghi gaen*. De verbeelding over de herkomst van het kruishout’. Dan volgt Rob Faesen met ‘*Een boom die hadde wortele op wert ende den tsop neder wert*. Een mystieke boom bij Hadewijch en Ruusbroec’. Veerle Fraeters neemt het woord in ‘*Een uytlegginge vanden boom mercurii*. Onderzoek naar de betekenis en de herkomst van de arbor mercurialis aan de hand van een Middelnederlandse rijmtekst’. Dan volgen bijdragen van Katrien Heene, ‘De symbolische betekenis en de materiële functie van bomen in Latijnse heiligenlevens uit de middeleeuwse Nederlanden’; Ria Jansen-Sieben, ‘De balsemboom. Mythisch, medisch, magisch’; Jos Koldewij, ‘*De bosboom* als beeld voor ’s-Hertogenbosch’ en Johan Oosterman, ‘Ik breng u de mei. Meigebruiken, meitakken en meibomen in Middelnederlandse meiliederen’. Cyriel Stroo vervolgt met ‘De boom als teken van de Bourgondische heerschappij’. De bijdrage van Janet van der Meulen is getiteld ‘Onze Lieve Vrouwe van de Droge Boom in Brugge.

Devotiebeeld en literaire traditie', waarna Dieuwke van der Poel volgt met 'Memorabele bomen. De minneboom als allegorische constructie in de Middelnederlandse wereldlijke letterkunde'. Renilde Vervoort sluit af met 'Duivelse bomen of toverbomen? Een onderzoek naar de betekenis van de boom op heksenvoorstellingen'.

Het voert te ver om alle bijdragen te bespreken. Ik beperk me tot een beknopte beschrijving van twee bijdragen. Een artikel dat bijzondere interesse wekt – met name in een tijd dat de Harry Potterrage nog niet voorbij lijkt te zijn – gaat over de mercuriusboom. Veerle Fraeters bespreekt de nog niet uitgegeven rijmtekst *Vanden boom* die in de autograaf van de Vlaamse arts en alchemist Justus Balbian (1543-1616) is opgenomen. In de tekst komt het alchemistisch procédé aan de orde dat wordt verwoord door de Planeten. 'Mercurius' is de 'ultima materia' – of: het elixir, de filosofische steen, de koning – die de alchemist verwerft door een distillatieproces. Met behulp van deze steen kunnen 'zieke' materialen tot goud worden getransformeerd. Hoewel de boom in de tekst slechts zijdelings aan de orde komt, komen elders in de autograaf twee tekeningen voor die vermoedelijk bij de tekst horen. Op deze tekeningen wordt het alchemistisch procédé duidelijk verbeeld door de boom. Fraeters gaat vervolgens op zoek naar de achtergrond en oorsprong van de mercuriusboom en komt uiteindelijk terecht bij de *Tabula Chemica*, een Arabisch werk waarin de steen der wijzen wordt vergeleken met de boom. Dit traktaat is van grote invloed geweest op de westerse alchemistische beeldspraak en iconografie.

Een uitgesproken literaire bijdrage is die van Dieuwke van der Poel. Zij vergelijkt in haar artikel Middelnederlandse teksten waarin minnebomen voorkomen, met voorbeelden uit de Franse traditie. De minneboom blijkt geworteld te zijn in de traditie van de uitbeelding van deugden en zonden. Hiervoor werd vaak het beeld van de boom gebruikt. Van der Poel stelt dan ook – en daarin is zij in deze bundel niet de enige – dat de boom een geliefd uitdrukingsmiddel was die de memorisatie van de leerrijke inhoud moest bevorderen. De kunst van het memoriseren is terug te voeren op Cicero die hierover in zijn werk *De inventione* schreef. Dit werk werd in de Middeleeuwen gelezen en gebruikt. Van der Poel betoogt vervolgens dat de mnemonische structuur behalve in de Franse teksten ook in de Middelnederlandse teksten te herkennen is.

Dat beeld en literatuur elkaar aanvullen, maakt deze bundel heel goed duidelijk. De combinatie van beeld- en tekstmateriaal zorgt voor een vollediger zicht op de boom in de Middeleeuwen. Zo is het interessant dat de meitakken en meibomen waarvan sprake is in de literatuur, ook zichtbaar zijn op miniaturen uit die tijd. Dit geldt eveneens voor de uitbeelding van de kruishoutlegende, de mercuriusboom en stadsemblemen.

De bijdragen tonen onderlinge verbanden, echter zonder dat dit zorgt voor overlap in thematiek. Er is eerder sprake van aanvulling. De legende van Seth bijvoorbeeld die besproken wordt in de bijdrage over de kruishoutlegenden komt ook later ter sprake in de bijdrage over de droge boom van het gilde in Brugge.

De bijdragen zijn goed leesbaar, zeker voor een publiek dat wetenschappelijk gevormd is. Met wat minder noten en meer vertalingen van citaten in het Nederlands, zou de bundel ook heel geschikt zijn voor lezers die niet wetenschappelijk gevormd zijn. Juist het onderwerp van de boom dat, zoals de samenstellers in de inleiding van het boek zelf zeggen, zo'n universeel symbool is, kan interessant zijn voor een breed publiek.

De bomen zijn zeker specifiek belicht, maar van volledigheid is mijns inziens geen sprake. Andere interessante bomen waren zeker de moeite van bespreking, of in ieder geval vermelding, waard geweest. Waarom is niets te vinden over de mechanische boom uit de *Walewein* die vermoedelijk zijn oorsprong vindt in de Brief van Presbyter Johannes? Een andere interessante tekst is een allegorisch minnedicht uit het derde deel van het *Gruuthuse-handschrift*. In dit gedicht komen zeven bomen voor die slechts ziekmakende vruchten voortbrengen. Bestaat er misschien enig verband met de andere 'droge' bomen in de allegorische gedichten van dit handschrift? En, wat kan er gezegd worden over de allegorische bomen die voorkomen in teksten en op afbeeldingen van kloosterlingen en semi-religieuzen?

De bundel toont de middeleeuwse boom in veel verschillende facetten. Tegelijkertijd is er nog een hoop onderzoek te verrichten. Maar, met de woorden van Herman Pleij uit het voorwoord – dat men de Middeleeuwen kan leren kennen via haar bomen en dat deze bundel daar-

van op uitbundige wijze getuigt – is niets teveel gezegd. En met de samenstellers van deze bundel spreek ik de hoop uit dat deze bundel fungeert als ‘een goed gewortelde stam waarop nieuw onderzoek kan worden geënt.’

Marleen Schoonderwoerd

‘Ghi Francoyse sijt hier onteert’ : De guldensporenslag, Lodewijk van Velthem. Kritische editie van de Middelnederlandse tekst uit de Voortzetting van de Spiegel historiael met inleiding en vertaling / Ludo Jongen en Miriam Piters. Leuven : Davidsfonds, 2002. -232 p. - ill. (kaarten) ; 24 cm. ISBN 90 5826 176 X Prijs: € 19,95

‘God heeft duidelijk overal de hand in, en dus ook in de Guldensporenslag. Naar Velthems stellige overtuiging moesten de Vlamingen wel winnen overeenkomstig Gods plan’ (p. 22). Zo geven de vertalers van Lodewijk van Velthems verslag van de strijd op 11 juli 1302 kernachtig aan waar het om draait in de tekst die hier is uitgegeven. God heeft bepaald dat de Fransen het onderspit moesten delven, omdat Filips de Schone een anti-pauselijke politiek voerde, dat was de les die Velthem zijn publiek voorhield. Waar de vrome Vlamingen de hulp van God of Maria inroepen als zij in nood zijn, vloeken de Fransen, roepen zij om hun koning, en verwijten zij God dat hij hen in de steek laat.

Velthem vertelt het verhaal van de Guldensporenslag in zijn *Voortzetting* van Maerlants *Spiegel historiael* in de voor die tekst gebruikelijke korte hoofdstukjes (in totaal 42 van ruim 40 tot een kleine 100 regels elk). De Middelnederlandse verstekst staat in het boek op de linkerpagina, de prozavertaling staat rechts en leest prettig. Piters en Jongen zijn erin geslaagd de toon goed te treffen (bijvoorbeeld in de episode waarin de woedende graaf van St. Pol door een ooeivaar ondergeschetten wordt, p. 75) en dat is in dit boek, dat toch voor een groot publiek bedoeld is, uitermate belangrijk. Ook de Inleiding is goed afgestemd op een publiek van niet-mediëvisten, onder meer door de vergelijking te trekken met de gebeurtenissen op 11 september 2001 en andere ‘dagen waarop de wereld veranderde’. Het bevreemdt dan wel weer een paragraaf over ‘Koningen en keizers’ aan te treffen die vooral uit jaartallen bestaat en de periode lang voor 1300 beschrijft, zonder dat duidelijk wordt waarom deze gegevens van belang zouden kunnen zijn. De opbouw van de Inleiding is verder prima en werkt goed toe naar Velthem en de specifieke aard van zijn verslag. De kaarten zijn verhelderend en het register met de eigennamen in de vertaling is zeer welkom.

In zekere zin is *Ghi Francoyse sijt hier onteert* een gelegenheidsboek, maar de makers hebben met beide handen de kans gegrepen om er een mooi leesboek van te maken, een informatief eerherstel voor een boeiende tekst van de zo vaak verguisde Velthem.

Frank Brandsma

Vanden levene Ons Heren / kritische ed. met inl., vert. [uit het Middelnederlands] en comment. door Ludo Jongen en Norbert Voorwinden. - Hilversum : Verloren, 2001. - 286 p. : ill. ; 23 cm - (Middelnederlandse tekstedities, ISSN 0929-9734 ; 8) ISBN 90-6550-643-8 Prijs: € 18,-

Als deel 8 in de reeks ‘Middelnederlandse tekstedities’ verscheen een uitgave van *Vanden levene Ons Heren*, die zonder twijfel als de opvolger zal gaan gelden van de tweedelige editie-W.H. Beuken uit 1968. Het grootste verschil tussen de twee uitgaven betreft de toegankelijkheid. Terwijl bij Beuken een oerdegelijke inleiding wordt gevolgd door een diplomatische tekstuitgave zonder woordverklaringen, zijn Jongen en Voorwinden hun publiek ter wille met een vlotte introductie, een kritische tekst en een vertaling in modern Nederlands. Het is lovenswaardig dat zij een grote kring lezers in staat willen stellen kennis te maken met een van de meest interessante werken uit de Middelnederlandse letterkunde. *Van den levene Ons Heren*, dat dateert uit het begin van de dertiende eeuw, is een opvallend levendige beschrijving in verzen van het leven van Jezus, met de nadruk op de kruisiging, waarbij het verhaal op gezette tijden onderbroken wordt door lyrische passages. In zijn bekende proloog zet de dichter, die zegt